

Analyse Nederlandse wapenexport 2009

Campagne tegen Wapenhandel, november 2010

Frank Slijper

Colofon

Auteur: Frank Slijper

Eindredactie: Wendela de Vries

Cover: Met dank aan Gruppe für eine Schweiz ohne Armee (campagne "Die Schweiz hat Besseres zu exportieren als Waffen")

Uitgave: november 2010

Deze analyse is een uitgave van de Campagne tegen Wapenhandel en werd mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van IKV PaxChristi en OxfamNovib.

Campagne
tegen
Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684

Postbus 7007
9701 JA Groningen
tel 050 3133247

info@stopwapenhandel.org
bank 39.04.07.380
www.stopwapenhandel.org

Overzicht Nederlandse wapenexport 2009

- Nadat de waarde van de Nederlandse wapenexport in 2008 een recordhoogte van 1,26 miljard euro bereikte, steeg die in 2009 door naar **1,41 miljard euro**, een **stijging van 12%**. Voor de periode 2005-2009 ligt de gemiddelde exportwaarde **76% hoger** dan voor 2000-2004.
- Internationaal blijft Nederland over een periode van vijf jaar (2005-2009) gerekend 's **werelds zesde wapenexporteur** volgens het Zweedse onderzoeksbureau SIPRI. Kijkend naar alleen 2009 daalt Nederland bij SIPRI naar een **negende** plaats.
- De grootste vergunning van 2009, ter waarde van **555 miljoen euro**, is voor de uitvoer naar **Marokko** van drie fregatten, gebouwd bij De Schelde in Vlissingen. Marokko is daarmee een van de belangrijkste importeurs van Nederlandse wapens.
- Andere grote afnemers zijn de **VS** (178 miljoen euro voor delen van boordwapens voor Apache gevechtshelikopters van verschillende landen; delen van F-16 en JSF gevechtsvliegtuigen; en raketlanceerinrichtingen), **Duitsland** (149 miljoen euro voor Duits-Nederlandse pantservoertuigen; delen van Patriot raketsystemen; en radar- en vuurleidingssystemen voor fregatten), **Canada** (voor 85 miljoen euro radar, raketlanceerders en tweedehands Leopard tanks) en **Turkije** (66 miljoen euro, vooral marine radar- en vuurleidingssystemen).

Opmerkelijke exporten

- Zes tweedehands F-16 gevechtsvliegtuigen met bijbehorende apparatuur voor elektronische oorlogsvoering t.w.v. 29 miljoen euro voor **Jordanië**. In 2010 werd bekend dat Defensie voor een nog onbekend bedrag ondermeer ook 121 M-109 kanonnen, 441 YPR pantservoertuigen en 467 militaire trucks aan Amman heeft verkocht.
- Duikboot- en radaronderdelen t.w.v. ruim 19 miljoen euro gaan naar **Taiwan**.
- Ondanks grote instabiliteit vindt Den Haag **Thailand** een acceptabele bestemming; in 2009 ging voor bijna 19 miljoen euro wapenelektronica naar de marine.
- **India** kocht voor 9,5 miljoen euro vooral radar voor de marine en blijft daarmee vaste klant.
- Datzelfde geldt voor aartsrivaal **Pakistan** dat te midden van enorme chaos zich grootscheeps blijft bewapenen en in Nederland voor bijna 9 miljoen euro ICT-systemen voor marineschepen en patrouillevliegtuigen bestelde.
- **Saedi-Arabië** kocht radars en militaire communicatiesystemen voor 5,8 miljoen euro. De oliedictatuur is een groeiend afzetgebied.
- **Nigeria** bestelde voor 5 miljoen euro patrouilleschepen om ondermeer de olie-exploitatie te beveiligen.
- **Jemen** krijgt de beschikking over delen van militaire voertuigen ter waarde van ruim 2 miljoen euro.
- **Egypte** koopt delen van pantservoertuigen voor ruim een miljoen euro.

Inleiding

Dit voor de zesde maal verschijnende jaarrapport geeft inzicht in en commentaar op de meest recent beschikbare gegevens over de Nederlandse wapenhandel.

De overheid maakt veel informatie tegenwoordig openbaar¹, maar niet noodzakelijkerwijs inzichtelijk. Voor de broodnodige context die dit rapport geeft aan de kale cijfers en feiten, maken wij gebruik van informatie uit de militaire vakpers en andere internationale media, als ook van rapporten van maatschappelijke organisaties die werkzaam zijn op het gebied van duurzame ontwikkeling, mensenrechten, vrede en veiligheid.

Dit rapport begint met een korte samenvatting van de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse wapenhandel in 2009 (zie vorige pagina). Vervolgens beschrijft het de ontwikkeling van de Nederlandse wapenhandel en hoe die zich internationaal verhoudt. Hoofdstuk 2 benoemt de meest opvallende, dan wel controversiële, wapenuitvoervergunningen, toelicht aan de hand van de criteria van het wapenexportbeleid. Ook is daar aandacht voor afgewezen vergunningen.

In tegenstelling tot voorgaande jaren zijn dit jaar geen hoofdstukken over de uitvoer van dual-use goederen en de doorvoer van wapens opgenomen. Van de dual-use exporten zijn op dit moment de overheidsgegevens over 2009 nog steeds niet openbaar, ondanks herhaalde toezeggingen sneller dergelijke informatie te publiceren. Over de Nederlandse wapendoorvoer publiceren wij later dit jaar een afzonderlijk rapport, waarin ook aandacht zal zijn voor de feiten en cijfers van 2009.

¹ Vanaf de [exportcontrole](#) pagina op de website van de Rijksoverheid zijn zowel jaarrapporten als maandoverzichten van alle verstrekte vergunningen voor militaire goederen, wapendoorvoer en dual-use goederen toegankelijk.

1. Nederlandse wapenhandel in perspectief

Record op record

In 2009 werden vergunningen afgegeven voor een recordwaarde aan wapenexporten: 1.410 miljoen euro.² In 2008 werd het vorige record van 1.258 miljoen euro genoteerd.³ Deze cijfers onderstrepen de stijgende trend van Nederlandse wapenexporten. Lag de uitvoerwaarde de eerste vijf jaar van deze eeuw op gemiddeld 663 miljoen euro, de laatste vijf jaar is dat gemiddeld 1.168 miljoen euro - een stijging van maar liefst 76 procent.⁴

Tabel 1.1: Grootste wapenexportvergunningen 2009 (vergunningen vanaf 10 miljoen euro)

datum	Omschrijving	bestemming	eindbest.	herkomst	waarde (€)
23-09-2009	Multi Missie Fregatten	Marokko		Nederland	555.000.000
02-09-2009	Rondzoekradars en toebehoren	Canada		Nederland	51.975.257
28-12-2009	Rondzoekradar en vuurleidingsystemen	Turkije		Nederland	46.813.500
30-01-2009	Delen van pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	45.940.341
11-08-2009	Delen voor boordwapens van Apache helikopters	VS		Nederland	36.067.000
09-06-2009	Systemen, subsystemen en software	Frankrijk		Nederland	30.000.000
27-05-2009	Onderdelen voor JSF gevechtsvliegtuigen	VS		Nederland	25.133.130
23-12-2009	Delen voor een patrouilleboot	Roemenië		Nederland	24.750.000
15-09-2009	Delen voor lanceerinrichtingen	VS		Nederland	21.947.962
23-07-2009	Lanceerinrichtingen en onderdelen daarvoor	VS		Nederland	21.183.340
17-07-2009	F-16 gevechtsvliegtuigen	Jordanië		VS	20.500.000
19-05-2009	Delen voor militaire vliegtuigen en helikopters	VS		Onbekend	20.000.000
08-05-2009	Patriot transmitters	Duitsland		Nederland	16.108.052
16-09-2009	Delen van NH-90 helikopters	EU-landen		Nederland	16.000.000
08-01-2009	Medium range rondzoekradars en sensoren	Turkije		Onbekend	15.642.000
07-07-2009	C3-console	Thailand		Nederland	15.028.950
24-07-2009	Delen van NH90 helikopters	EU-landen		Nederland	15.000.000
22-07-2009	Delen van AH-64D gevechtshelikopters	VS		Nederland	14.609.200
10-02-2009	Delen van pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	13.424.730
22-12-2009	Long Range radarsysteem	VK		Onbekend	13.109.682
25-02-2009	Long Range radarsysteem	VK		Diverse Landen	12.430.238
16-12-2009	Pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	12.000.000
05-03-2009	Onderdelen voor raketlanceerinrichtingen	VS	Japan	Nederland	10.614.253
05-01-2009	Remparachutehouders F-16 gevechtsvliegtuigen	Israël	VS	Denemarken	10.379.122
16-03-2009	Bekabeling voor pantservoertuigen	Duitsland		Nederland	10.290.057
24-07-2009	Delen van NH90 helikopters	EU-landen		Nederland	10.000.000
16-09-2009	Delen F-16 en AH-64 Apache gevechtshelikopters	Navo+		Nederland	10.000.000

² 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2009', Tweede Kamer, 2009-2010, 22054, nr. 159 (23 juni 2010)

³ 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2008', Tweede Kamer, 2009-2010, 22054, nr. 148 (2 oktober 2009)

⁴ zie ook tabel 1.2

In 2009 hadden 27 uitvoervergunningen een waarde van meer dan tien miljoen euro (zie tabel 1.1); in 2008 en 2007 waren dat er twintig. Deze grootste vergunningen vertegenwoordigen gezamenlijk een waarde van bijna 1,1 miljard euro, oftewel 78 procent van de totale wapenexport in 2009.

Tabel 1.2: **Belangrijkste Nederlandse wapenexportbestemmingen (2000-2009)**

(vergunningswaarde in miljoenen euro's)

'00-'09	'99-'08	Land	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Totaal 2000-9
1	(2)	Verenigde Staten	94,75	166,13	132,58	237,21	75,35	92,71	63,54	121,52	56,34	178,28	1.218,41
2	(1)	Duitsland	82,50	49,55	75,35	84,29	88,19	383,89	76,12	70,88	157,05	148,99	1.216,81
3	(3)	Griekenland	12,39	162,45	46,78	431,66	161,43	3,26	4,11	0,37	6,16	1,77	830,38
4	(4)	Indonesië	2,77	0,32	0,96	5,02	1,22	13,46	278,19	0,07	316,42	0,23	618,66
5	(-)	Marokko	1,00	2,18	0,10	0,54	0,13	0,18	0,04	-	-	555,00	559,17
6	(5)	Diverse NAVO-landen en EU+	30,95	9,16	19,12	1,69	19,83	42,50	41,75	86,62	131,93	59,23	442,78
7	(6)	Chili	0,18	10,80	0,51	0,52	0,55	295,62	98,46	12,22	2,04	1,77	422,67
8	(7)	Portugal	6,53	1,50	0,47	2,47	1,00	81,34	-	0,61	319,41	7,98	421,31
9	(8)	Zuid-Korea	66,66	34,35	7,96	99,93	114,97	9,75	3,88	2,78	0,99	9,29	350,56
10	(10)	Frankrijk	6,85	6,12	21,89	12,42	56,44	20,27	50,52	47,13	10,84	44,05	276,53
11	(9)	Ver. Koninkrijk	34,40	22,24	10,69	21,69	21,18	22,62	23,49	41,64	33,12	36,08	267,15
12	(14)	Canada	3,13	19,97	14,03	2,32	2,81	4,79	31,70	3,47	93,57	84,97	260,76
13	(13)	Turkije	4,58	6,67	21,83	75,42	3,50	12,42	43,70	2,63	20,91	66,42	258,08
14	(11)	Venezuela	-	1,77	-	-	27,62	7,67	196,42	-	-	-	233,48
15	(12)	Denemarken	1,18	5,99	0,84	3,54	10,99	1,93	4,30	170,56	15,03	3,21	217,57
16	(16)	Taiwan	5,67	30,13	38,37	7,19	5,84	21,95	9,59	2,23	8,66	19,32	148,95
17	(15)	Italië	2,22	2,18	4,99	4,22	21,27	32,49	40,69	23,75	3,02	9,77	144,60
18	(17)	Oman	0,05	0,02	2,58	-	-	-	20,01	101,23	3,50	0,62	128,01
19	(18)	Polen	0,77	0,77	-	89,07	0,48	5,31	3,41	0,49	-	0,06	100,36
20	(20)	Noorwegen	1,18	71,33	1,05	5,27	0,33	6,60	2,09	4,89	2,13	2,93	97,80
21	(19)	Spanje	0,73	3,13	0,95	4,41	2,50	7,02	5,19	67,47	2,42	2,76	96,58
22	(21)	Zweden	3,31	1,81	2,70	4,07	3,98	9,73	2,88	23,05	20,51	12,12	84,16
23	(22)	Egypte	1,23	0,14	-	-	0,03	40,36	0,29	14,69	3,39	1,27	61,40
24	(24)	Japan	5,13	0,14	0,02	1,53	5,55	14,11	3,82	7,78	11,05	10,78	59,91
25	(23)	Letland	-	-	-	-	-	-	57,04	0,08	0,16	-	57,28
26	(26)	Zwitserland	12,75	8,44	5,61	3,68	2,19	0,21	0,58	4,20	0,84	17,73	56,23
27	(25)	India	-	1,36	0,10	8,72	0,39	5,00	5,30	21,89	1,47	9,44	53,67
28	(-)	Roemenie	-	-	-	-	0,01	23,51	0,01	0,12	0,01	27,76	51,42
29	(27)	Finland	0,36	3,08	0,55	1,39	0,75	2,57	30,25	1,97	0,65	8,27	49,84
30	(-)	Jordanië	1,18	-	-	15,20	0,03	-	-	0,67	2,76	29,10	48,94
Totaal		alle landen	417	651	450	1.151	644	1.175	1.125	874	1.258	1.410	9.154

Bron: Jaarrapporten Wapenexportbeleid (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/militaire-goederen/jaarrapporten-wapenexportbeleid>)

De groei van de afgelopen jaren is vooral toe te schrijven aan de export van nieuwe marineschepen van scheepswerf Damen Schelde aan Indonesië en Marokko en de verkoop van een hele waaier afgestoten Defensiematerieel - tanks, F-16s, patrouillevliegtuigen en fregatten - aan vooral Chili, Portugal, Jordanië en Canada. Militaire elektronica (vooral radar en vuurleiding) wordt grotendeels bij Thales Nederland - met De Schelde de grootste werkgever voor de militaire markt - gebouwd. Grote orders kwamen de laatste vijf jaar vooral voor rekening van Venezuela, Turkije en Canada, als ook voor de elektronica op de oorlogsschepen van De Schelde voor Indonesië en Marokko.

De VS is een grote klant vanwege de doorlopende export van onderdelen die in Amerika in grotere wapensystemen ingebouwd worden, veelal voor de F-16 en de Apache gevechtshelikopter. De eindbestemmingen van die wapensystemen worden zelden of nooit aan Nederland gemeld, hoewel duidelijk is dat het gros niet voor de Amerikaanse overheid is (zie verder hoofdstuk 2).

Onder de dertig belangrijkste bestemmingen voor Nederlandse wapenexporten zijn nog enkele andere opvallende bestemmingen. Taiwan zit daarbij vanwege doorlopende nalevering van onderdelen voor de in de jaren '80 geleverde duikboten en voor delen van radarapparatuur. Oman is via de koop van NH-90 multi-purpose helikopters een klant van Stork Fokker. Japan koopt steeds vaker bij Stork Fokker gebouwde delen van raket(lanceer)systemen. India en aartsrivaal Pakistan kopen veel radar en andere elektronische apparatuur die bij de marine in gebruik is. Andere opmerkelijke klanten, die net buiten de dertig belangrijkste bestemmingen vallen, zijn Thailand (31^e) en Saoedi-Arabië (32^e).

Tabel 1.3: 's Werelds grootste wapenexporterende landen

(SIPRI Trend Indicator Value)

	2000-2009		2005-2009		2009	
1	VS	64.886	VS	34.536	VS	6.795
2	Rusland	54.447	Rusland	27.216	Rusland	4.469
3	Duitsland	18.439	Duitsland	12.359	Duitsland	2.473
4	Frankrijk	16.350	Frankrijk	9.234	Frankrijk	1.851
5	VK	10.214	VK	4.762	VK	1.024
6	Nederland	5.563	Nederland	4.288	Spanje	925
7	China	4.928	Italië	2.986	China	870
8	Italië	4.318	Spanje	2.958	Israël	760
9	Zweden	4.271	China	2.731	Nederland	608
10	Israël	4.104	Zweden	2.130	Italië	588
11	Oekraïne	3.945	Oekraïne	2.120	Zweden	353
12	Spanje	3.343	Israël	2.007	Zwitserland	270
13	Zwitserland	2.584	Zwitserland	1.634	België	217
14	Canada	2.154	Canada	1.222	Oekraïne	214
15	Zuid-Korea	918	België	684	Canada	177

Klein land, grote exporteur

Kijken we naar Nederland in internationaal perspectief blijft de vooraanstaande positie opzien baren. In een markt die sinds 2002 flink groeide, heeft Nederland volgens het in Stockholm gevestigde onderzoeksinstituut SIPRI die positie weten te handhaven. Over een periode van vijf of tien jaar gezien blijft Nederland een zesde plek innemen, weliswaar op ruime afstand van de top vijf en vooral de VS en Rusland, maar boven een aantal veel grotere landen. Voor een klein land als Nederland is dat opmerkelijk. SIPRI hanteert voor deze internationale vergelijking de door haar ontwikkelde Trend Indicator Value, die niet van orderbedragen uitgaat maar van de relatieve waarde van geleverde wapensystemen

en bepaalde onderdelen daarvan.⁵

Gekeken naar alleen het voorgaande jaar is de zevende positie van 2008 verruild voor een negende plaats. Die daling lijkt in tegenspraak met de eerder gesignaleerde opgaande lijn van Nederlandse wapenexporten, maar valt te verklaren uit enerzijds het feit dat SIPRI's methodiek uitgaat van daadwerkelijke exporten ("transfers"), waar de Nederlandse overheidscijfers de waarde van afgegeven vergunningen weerspiegelt. In het geval van Marokko bijvoorbeeld zal het nog twee tot drie jaar duren voor de fregatten daadwerkelijk afgeleverd zijn en dus pas dan in de SIPRI cijfers opgenomen worden. Een andere factor van belang kan zijn dat Nederland in de rangorde daalt doordat andere wapenexporterende landen (in dit geval Spanje, China en Israël) een sterkere groei doormaken dan Nederland.

⁵ zie http://www.sipri.org/databases/armstransfers/background/explanations2_default

2. Wapenexporten per land

Beleid

Het Nederlandse wapenexportbeleid is geënt op Europese richtlijnen die sinds eind 2008 als Gemeenschappelijk Standpunt van de Europese Raad een juridisch bindend karakter hebben.⁶ Kern daarvan zijn acht criteria, die uitgebreid worden toegelicht in een zogenaamde User's Guide⁷, die de EU lidstaten verplichten om bij vergunningsaanvragen de volgende aspecten in ogenschouw te nemen:

1. naleving van internationale verplichtingen, met name uitgevaardigde sancties en verdragen inzake non-proliferatie.
2. eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming.
3. de interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.
4. handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.
5. de nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan één van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.
6. het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationale recht.
7. het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.
8. de verenigbaarheid van wapenexporten met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en middelen in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.

Deze criteria mogen dan een restrictief beleid uitstralen, in de praktijk blijken keer op keer andere aspecten zwaarder te wegen. Een van de grootste dooddoeners in die discussie is het aanroepen van 'legitieme veiligheidsdoeleinden', vaak verwijzend naar artikel 51 van het VN-handvest. Dat artikel heeft het overigens over "het inherente recht tot individuele of collectieve zelfverdediging in geval van een gewapende aanval", waarmee het dus zeker niet als standaard legitimatie voor wapenexporten gebruikt mag worden. Bovendien benadrukt artikel 26 van datzelfde VN-handvest de noodzaak om "de totstandkoming en de handhaving van de internationale vrede en veiligheid te bevorderen op een wijze waarbij een zo gering mogelijk deel van wat de wereld aan mensen en middelen te bieden heeft wordt uitgetrokken voor bewapening" (curs. FS).

Andere veelgenoemde redenen om omstreden exporten toch toe te staan zijn nationale industriële en werkgelegenheidsbelangen. Tenslotte geldt steun aan partners in het kader van de strijd tegen het terrorisme als legitimatie, ook wanneer de ontvangers te boek staan als mensenrechtenschendende dictaturen.

⁶ Council Common Position 2008/944/CFSP of 8 December 2008 defining rules governing control of exports of military technology and equipment
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:EN:PDF>

⁷ <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st09/st09241.en09.pdf> (versie 29 april 2009)

Vaak is ook sprake van een 'enge' interpretatie van de exportcriteria. Enerzijds erkennen Nederland en andere EU lidstaten het uiterst repressieve karakter van dictaturen als in Saoedi-Arabië en Egypte, anderzijds worden wapenexporten gewoon toegestaan zolang de goederen in kwestie niet rechtstreeks voor mensenrechtenschendingen gebruikt lijken te kunnen worden. In een dit jaar verschenen evaluatie van het wapenexportbeleid is de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) bijzonder kritisch op deze tunnelvisie: "Positieve scores zijn, zonder nadere argumentatie, toegekend met betrekking tot landen met een apert slechte *track record* op het gebied van de mensenrechten. Zeker bij de verkoop van overtollig materieel, waarbij de Nederlandse staat de verkoper is, is het de vraag of er van de export van militaire goederen geen verkeerd signaal uitgaat."⁸ Vergelijkbare kritiek heeft de IOB bij leveranties aan landen met interne of regionale spanningen (criteria 3 en 4), waarbij "uitsluitend [wordt] nagegaan of de te exporteren goederen de spanningen zouden kunnen vergroten".⁹

Er dreigt bovendien ernstige erosie van de waarde van de vier laatste criteria die sinds kort bestempeld worden als 'niet-verbodscriteria'. De overheid geeft zelf inmiddels toe dat dit zeker voor criterium 7 (kans op omleiding naar een andere bestemming) niet het geval is, maar ook voor de andere criteria is deze kwalificatie ongepast. Het suggereert immers dat ze van ondergeschikt belang zijn.

In het geval van criterium 8 ('het ontwikkelingscriterium') blijkt inderdaad dat een negatieve score geen reden voor het afwijzen van een vergunning is. Het rapport van de IOB haalt het geval aan van de korvettenorder voor Indonesië, waarbij in 2006 de score op het ontwikkelingscriterium negatief was vanwege corruptie en een gebrek aan transparantie, hetgeen echter overstemd werd door positieve scores op andere criteria.¹⁰ De IOB concludeert ten aanzien van criterium 8 dat er weliswaar richtlijnen zijn om tot een oordeel te komen, "maar de formulering is zodanig dat er verschillende interpretaties aan kunnen worden gegeven".¹¹

Opvallende bestemmingen

In de praktijk zijn de Europese criteria niet zo hard als ze lijken. Vrijwel alle lidstaten, Nederland inclusief, blijken te leveren aan notoire mensenrechtenschenders, aan landen op de rand van oorlog of aan ontwikkelingslanden. Een zo incoherent beleid ondermijnt de geloofwaardigheid van de Europese wapenexportcriteria. Dit hoofdstuk laat, aan de hand van in 2009 verstrekte uitvoervergunningen, hoe Nederland flexibel omgaat met de invulling van het wapenexportbeleid. De volgorde is alfabetisch.

⁸ Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Beleidsdoorlichting van het Nederlandse exportcontrole- en wapenexportbeleid', IOB Evaluaties nr. 325, oktober 2009, p.109. NB: de evaluatie werd pas in april 2010 openbaar gemaakt.

⁹ IOB Evaluaties nr. 325, p.110

¹⁰ IOB Evaluaties nr. 325, p.103. Waarbij overigens met betrekking tot de interne situatie, met name wat betreft Atjeh en Papoea (criterium 3), ten onrechte een positieve score werd gegeven, omdat de korvetten niet tegen landdoelen ingezet zouden kunnen worden.

¹¹ IOB Evaluaties nr. 325, p.110

Colombia

In 2009 is voor het eerst sinds 1998 wapenexport naar Colombia toegestaan. Naast een vergunning met een waarde van 940 duizend euro voor “radarsystemen/transmitters voor de marine”¹², valt vooral de vergunning voor “delen warmtebeeldapparatuur t.b.v. antitankwapens” via Israël ter waarde van 82 duizend euro op.¹³ Mogelijk vindt de export daarvan plaats in het kader van Israëlische leveranties van Spike antitankwapens aan Colombia.¹⁴ Nederlandse bedrijven (met name Thales Nederland¹⁵) zijn betrokken bij de productie door de Israëlische wapenfabrikant Rafael sinds Nederland zelf in 2001 deze wapens kocht.¹⁶ Gezien de langlopende binnenlandse oorlog tegen een aantal gewapende groeperingen valt het gebruik van deze apparatuur in die conflicten geenszins uit te sluiten. Ook is de vergunning opmerkelijk omdat in 2005 een vergunning voor nachtzichtapparatuur voor het ministerie van Defensie van Colombia wel werd afgewezen op basis van zowel de interne situatie als de mensenrechten.¹⁷ Niets wijst erop dat de situatie ingrijpend verbeterd is. Mogelijk meende Nederland in dit geval de goede samenwerking met Rafael niet te moeten beschadigen, ondanks duidelijke toezeggingen in het verleden om iedere vergunning voortvloeiend uit deze samenwerking kritisch te beoordelen.¹⁸ In antwoord op Kamervragen over de vergunning stelt Den Haag: “Dergelijke exportvergunningen worden verstrekt op basis van een toetsing aan de acht criteria van het Gemeenschappelijk Standpunt van de EU, waaronder criterium 3, die toeziet op de interne stabiliteit. Met betrekking tot dit criterium werd overwogen dat er nog steeds geen akkoord is tussen de Colombiaanse autoriteiten enerzijds en de FARC en/of de ELN anderzijds. Desalniettemin hebben de Colombiaanse autoriteiten het recht zich tegen deze groepen te verdedigen, zodat de strijd tegen hen effectiever kan verlopen en de illegale drugshandel bestreden kan worden. Dit was een belangrijke overweging voor het positieve oordeel ten aanzien van criterium 3.”¹⁹ Met zo’n redenering wordt het moeilijk vast te stellen wanneer geen wapens geleverd zouden mogen worden aan krijgsmachten die in een intern gewapend conflict verwickeld zijn.

Egypte

Egypte is een regelmatige klant, de laatste vijf jaar goed voor 60 miljoen euro aan wapens. Voor het gros zijn dit door Defensie afgestoten YPR pantservoertuigen met bijbehorende antitankwapens, als ook nieuwbouw vuurleidingsapparatuur voor marineschepen. In

¹² Vergunning 28433204 van 22 april 2009

¹³ Vergunning 28301936 van 19 februari 2009

¹⁴ UN Register of Conventional Arms

http://unhq-appspub-01.un.org/UNODA/UN_REGISTER.nsf;

http://en.wikipedia.org/wiki/Spike_%28missile%29#Operators en

http://www.fuerzasmilitares.org/armamento/armas_ejercito.html

¹⁵ <http://www.army-guide.com/eng/product1245.html>

¹⁶ zie Mark Akkerman, ‘Wapenhandel en militaire samenwerking met Israël’, Campagne tegen Wapenhandel, oktober 2007, p. 24/25

¹⁷ Zie jaarrapport 2005 op

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen>

¹⁸ Mark Akkerman, ‘Wapenhandel en militaire samenwerking met Israël’, Campagne tegen Wapenhandel, oktober 2007, p. 24/25

¹⁹ ‘Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden’, Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

2009 was de omvang relatief beperkt met 1,27 miljoen euro, vooral voor onderdelen van YPR en M-113 pantservoertuigen.²⁰

Het eerdergenoemde IOB rapport noemt Egypte “het meest uitgesproken voorbeeld” van een land waar het wapenexportbeleid op gespannen voet staat “met de ambities van het mensenrechtenbeleid”.²¹ Sinds de moord op president Sadat in 1981 geldt de noodtoestand. Bij de laatste verlenging daarvan, in mei 2010, riepen ongeveer tweehonderd betogers buiten het parlamentsgebouw: "Weg met de noodtoestand, weg met het militaire regime".²² Sinds 1981 wordt Egypte geregeerd door Hosni Mubarak (82), die kandidaat lijkt voor een zesde termijn; als alternatief staat zijn zoon klaar om de macht over te nemen.²³ Van een eerlijke stembusgang zal vermoedelijk geen sprake zijn in het land dat er alles aan doet om de politieke oppositie en de vrije pers monddood te maken.

India

Hoewel wapenleveranties aan India na de kernproeven van 1998 een heikel punt waren, is in de loop der jaren de deur steeds verder open komen te staan. Orders voor radarapparatuur voor de marine bepalen het gros van de exporten, maar steeds meer zijn de afgelopen jaren ook andere militaire goederen verkocht, van nachtzichtapparatuur tot recent ook een groot aantal vergunningen voor optische componenten voor “laser range finders”, waarvan militaire versies gebruikt worden voor ondermeer het bepalen van de precieze afstand tot een doelobject, bijvoorbeeld voor sluipschutters en artilleriegeschut. Het is onduidelijk hoe deze vergunningen te rijmen zijn met mogelijk gebruik van dergelijke apparatuur in conflict met de Maoistische rebellen (Naxalieten). De omvangrijkste vergunningen van 2009 waren voor radarapparatuur voor diverse oorlogsschepen: fregatten, torpedojagers en een vliegdekschip.²⁴

India is zowel opkomende economische en militaire grootmacht als land van massale armoede en sociaal-economische achterstanden. De Human Development Index van de VN ontwikkelingsorganisatie UNDP zet India op een 134^e plaats van in totaal 182 landen.²⁵ Een onvoorstelbaar aantal van 400 miljoen mensen – 37 procent van de bevolking – is officieel erkend als zijnde arm door India’s Planning Commission.²⁶ Als het gaat om uitgaven voor publieke gezondheidszorg per hoofd van de bevolking staat India op een 171^e plek uit 175 landen.²⁷ Ieder jaar sterven er 400 duizend baby’s binnen 24 uur na geboorte.²⁸

²⁰ Vergunning 28522649 van 18 december 2009

²¹ IOB Evaluaties nr. 325, p.109

²² ‘Noodtoestand blijft in Egypte’, ANP, 11 mei 2010

²³ ‘Mubarak (82) gaat voor zesde termijn in Egypte’, De Pers, 21 oktober 2010
<http://www.depers.nl/buiTenland/518482/Mubarak-gaat-voor-zesde-termijn.html>

²⁴ ‘Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden’, Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

²⁵ United Nations Development Programme, ‘Human Development Report 2009 - HDI rankings’
<http://hdr.undp.org/en/statistics>

²⁶ Time Magazine, 3 mei 2010, p. 7

²⁷ ‘Saving Children’s Lives In India – Every One’, Save the Children, Briefing Paper

²⁸ ‘Babysterfte in India enorm hoog’, De Volkskrant, 6 oktober 2009

Jemen

De afgelopen jaren staat Jemen veel negatief in het nieuws. Was het eerder vooral vanwege ontvoeringen van buitenlanders, tegenwoordig gaat het met name om al dan niet aan Al Qaeda verbonden terreurgroepen en de strijd daartegen door zowel Amerikaanse als Jemenitische strijdkrachten, inclusief gebruik van clusterbommen.²⁹ Minder belicht is de hevige strijd die het Jemenitische leger sinds 2004 met tussenpozen voert tegen Houthi rebellen, een bevolkingsgroep in de noordwestelijke provincie Sa'ada. Deze shiitische groep zegt te vechten tegen de achterstelling door de centrale, door soennieten gedomineerde overheid; de regering wijst met de beschuldigende vinger naar Iran als financier van de onrust. In augustus 2009 verhevigde het conflict met de start van de Jemenitische "Operatie Verschroeide Aarde".³⁰ Begin november mengden Saoedische troepen, door de Houthi's beschuldigd van steun aan de regering van Jemen, zich in de strijd aan de grens en werden ook luchtaanvallen uitgevoerd.³¹

Na eerder in 2008 al op bescheiden schaal exportvergunningen voor Jemen te hebben verleend, was die in 2009 met een waarde van ruim twee miljoen euro de hoogste van de afgelopen tien jaar. Voor dat bedrag zijn nieuwe motoren en andere delen van militaire voertuigen naar de landmacht van Jemen verscheept.³² In antwoord op Kamervragen over het waarom van de exporten schreef de regering: "Met betrekking tot Operatie Verschroeide Aarde maakt de Nederlandse regering zich grote zorgen, met name over humanitaire toegang tot de getroffen gebieden, de vele slachtoffers (volgens bevestigde berichten zijn er veel slachtoffers gevallen in de recent opgelaaide strijd tussen de Jemenitische regering en de Houthi rebellen [...] en zijn inmiddels meer dan 170 000 mensen op de vlucht geslagen) en de hoge kosten die de oorlog tot nu toe met zich heeft meegebracht. De Nederlandse regering is, samen de EU, van mening dat de oplossing niet militair kan zijn. Uiteindelijk is een politieke oplossing noodzakelijk. Deze boodschap is ook overgebracht tijdens het bezoek op 2 december jl. aan Nederland van de Jemenitische Onderminister van Buitenlandse Zaken Al-Dhabbi."³³ In strijd met de Europese criteria worden dus militaire goederen geleverd aan een land met een intern gewapend conflict, maar dat is blijkbaar geen probleem als de boodschap maar wordt overgebracht dat eigenlijk een politieke oplossing noodzakelijk is.

²⁹ zie bijvoorbeeld Eric Schmitt en Scott Shane, 'Aid to Counter Al Qaeda in Yemen Divides U.S. Officials', New York Times, 15 september 2010; Lauren Gelfand, 'Amnesty says US used cluster bombs in Yemen', Jane's Defence Weekly, 16 juni 2010; 'Yemen: Images of missile and cluster munitions point to US role in fatal attack', Amnesty International, 7 juni 2010; Dominic Moran, 'Wrong Focus in Yemen', ISN Security Watch, 10 februari 2010

³⁰ Zie analyse met veel verwijzingen naar andere bronnen op http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Scorched_Earth

³¹ Jeffrey Fleishman, 'Saudis say fighting with Yemen insurgents has ceased', LA Times, 28 januari 2010

³² Vergunning 28315791 van 23 januari 2009 en vergunning 28404077 van 12 februari 2009

³³ 'Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden', Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

Jordanië

Een van de grote afnemers van tweedehands Defensiematerieel is Jordanië, dat afgelopen jaren overtollige F-16s en een massale voorraad legervoertuigen kocht. In 2009 zijn 6 F-16 gevechtsvliegtuigen en bijbehorende apparatuur voor elektronische oorlogsvoering met een totale waarde van ruim 29 miljoen euro aan Amman geleverd.³⁴ In juni van dit jaar werd aan het parlement de verkoop van 121 M-109 kanonnen, 441 YPR pantservoertuigen, 69 M-577 pantserrupsvoertuigen, 467 militaire trucks plus nog wat munitie en andere zaken gemeld.³⁵

Jordanië heeft zich het afgelopen decennium ontpopt als een van de belangrijkste partners van het Westen in het kader van de strijd tegen het terrorisme. Mede om die reden is het een acceptabele bestemming geworden, hoewel het op het gebied van de mensenrechten een meer dan beroerde reputatie hoog houdt: martelingen, straffeloosheid, en geen burgerlijke vrijheden.³⁶ Op wel erg botte wijze verklaart Den Haag dat het een los staat van het ander: "hierbij dient altijd een direct verband te bestaan tussen de te leveren goederen en de mensenrechtensituatie in het desbetreffende land."³⁷ Oftewel: wapens leveren aan een dictatuur die martelt en basale burgerrechten schendt mag zolang die wapens daar maar niet voor gebruikt worden.

Wat betreft de verkoop van tweedehands F-16s onthulde het eerder genoemde evaluatierapport van de IOB dat in 2004 grote tweedehands wapensystemen zoals de F-16 nog taboe waren om aan Jordanië aangeboden te worden.³⁸ Dat taboe was een kort leven beschoren; in 2007 werd bekend dat het land zes F-16s van Nederland kocht.³⁹

Marokko

De omvangrijkste vergunning van 2009 was voor de uitvoer van drie fregatten naar Marokko: 555 miljoen euro. Daarom verdient deze order extra aandacht. Samen met de verkoop van korvetten aan Indonesië van enkele jaren geleden zijn het de grootste wapenorders van het afgelopen decennium en van groot belang voor het voortbestaan van scheepswerf De Schelde, en in mindere mate voor Thales Nederland, dat een groot deel van de wapen elektronica voor de schepen levert.

Bij de toekenning van de exportvergunning is door de regering nadrukkelijk naar het ontwikkelingscriterium gekeken, zo antwoordde ze recent op Kamervragen: "Marokko is [...] een Lower Middle Income Country, maar is geen OS-partnerland. In het geval van de toetsing van criterium 8 voor de vergunningaanvraag betreffende de korvetten, is mede

³⁴ Vergunningen 28442408 van 17 juli 2009 en 28504853 van 12 oktober 2009

³⁵ Frank Slijper, 'Kassa voor Defensie met megaverkoop aan Jordanië', 18 juni 2010 <http://www.stopwapenhandel.org/publicaties/2010/jordaniel.html>; 'Kamerbrief verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië', Ministerie van Defensie, 16 juni 2010 http://www.defensie.nl/actueel/kamerstukken/kamerbrieven/2010/02/46164068/Kamerbrief_verkoop_van_landmachtmaterieel_aan_Jordanie

³⁶ zie bijvoorbeeld Human Rights Watch: <http://www.hrw.org/en/node/87725>

³⁷ 'De verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië', Ministerie van Defensie, 26 augustus 2010 http://www.defensie.nl/actueel/kamerstukken/kamerbrieven/2010/03/46171571/Kamervragen_over_de_verkoop_van_landmachtmaterieel_aan_Jordanie

³⁸ Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Beleidsdoorlichting van het Nederlandse exportcontrole- en wapenexportbeleid', IOB Evaluaties nr. 325, oktober 2009, p.106

³⁹ 'Verkoop F16 MLU vliegtuigen aan Jordanië', Ministerie van Defensie, 15 mei 2007

wegens het grote bedrag dat met de aanvraag gemoeid was, zeer nauwkeurig getoetst. (...). Het gaat hierbij om het omschrijven van socio-economische uitgaven en defensie uitgaven en hoe deze zich tot elkaar verhouden.”⁴⁰ De budgetten en beleidsdoelen voor onderwijs en gezondheidszorg van de Marokkaanse overheid werden onderzocht, waarna Den Haag concludeert “(...)dat het de Marokkaanse overheid serieus is om deze doelstellingen te halen.”⁴¹

Zou Den Haag echter gekeken hebben naar de positie van Marokko op de Human Development Index, dan ontstaat een ander beeld. Hier staat Marokko op een 130e positie op een totaal van 182 onderzochte landen. Net boven India (134e), Jemen (140e) en Pakistan (141e), en ver onder landen in de regio, zoals Algerije (104e), Tunesië (98e) en Libië (55e). Toch bespeurde de regering genoeg positieve tendensen om op dit punt groen licht te geven.

Echt goochelen met de cijfers doet de regering bij de beoordeling van de Marokkaanse defensie-uitgaven: “Daarnaast kan erop worden gewezen dat Marokko de afgelopen jaren een vrij consistent patroon van defensie-uitgaven had, variërend van 3,7% in 2003 tot 3,4% in 2008.

Kanttekening hierbij was dat aankopen van militair materieel gefinancierd worden buiten het Marokkaanse defensiebudget om. De aankoop van de fregatten komt derhalve bovenop het huidige defensiebudget, maar wordt over 12 jaar verspreid.”

Grote militaire aankopen worden door Marokko dus buiten de defensiebegroting gehouden, en Nederland neemt die constructie gewoon over. Dat is wel een erg gemakkelijke manier om defensie- en sociale uitgaven met elkaar in verhouding te laten zijn. Marokko houdt niet alleen de Nederlandse fregatten buiten de defensiebegroting. Het heeft de afgelopen vier jaar voor 4,7 miljard dollar aan militaire contracten afgesloten, waaronder voor 2,5 miljard met de VS, vooral voor F-16 gevechtsvliegtuigen.⁴² Dat is voor een Lower Middle Income Country al met al een forse boodschappenlijst.

Bij dit alles speelt een niet uit te vlakken rol dat Nederland zelf militaire belangen heeft bij Marokko's vloot. Marokko is voor Nederland en andere westerse landen een belangrijke partner in de bewaking van de EU-buitengrenzen. Marokko werkt ook nauw samen met de NAVO bij militaire operaties op het gebied van drugs- en mensensmokkel, terrorisme en criminaliteit. Een Marokkaanse militaire capaciteit op NAVO-niveau, al heeft Marokko dan geen nationaal inkomen op NAVO-niveau, is daarmee ook een Nederlands belang.

Om na te gaan hoe legitiem dit allemaal is, en of dit een aankoop van 3 hypermoderne fregatten van 555 miljoen euro rechtvaardigt, zou het interessant zijn om te weten hoeveel terroristen en piraten Marokko samen met de NAVO nu werkelijk op de Middellandse Zee heeft onderschept. En of de inzet van volledig opgetuigde oorlogsschepen voor het beteugelen van migratiestromen inderdaad het meest aangewezen middel is. Dat Marokko niet zachtzinnig met vluchtelingen omgaat bleek in mei 2008, toen Marokkaans marinepersoneel naar verluidt een rubberboot vol vluchtelingen lek stak, waarbij tenminste 29 opvarenden verdronken, onder wie vier kinderen.⁴³

⁴⁰ Antwoorden op Kamervragen jaarrapport wapenexport 2009, 10 aug. 2010

⁴¹ Antwoorden op Kamervragen jaarrapport wapenexport 2009, 10 aug. 2010

⁴² Richard F. Grimmett, 'Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2002-2009', Congressional research service (CRS), 10 September 2010

⁴³ Graham Keeley, 'Navy accused of deadly attack on migrant boat', The Guardian, 8 mei 2008

Een ander belangrijk punt van zorg zijn de in regionaal opzicht enorm gestegen wapenaankopen; naast Marokko hebben ook buurland Algerije en Libië grote wapenprogramma's lopen c.q. op stapel staan. Vanouds koele relaties tussen Marokko en Algerije, alsook de kans op een vreedzame oplossing van het conflict om de Westelijke Sahara zullen eerder verslechteren dan verbeteren door deze regionale wapenwedloop.⁴⁴

Nigeria

In april 2009 werd een vergunning afgegeven voor "patrouilleschepen, voorzien van bepantsering" met bestemming Nigeria, ter waarde van 4,8 miljoen euro.⁴⁵ De vergunning is opmerkelijk omdat Nederland, met uitzondering van Zuid-Afrika, hoogst zelden vergunningen verleent voor Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara. Meer opmerkelijk nog is de vergunning in het licht van het olieconflict in de Niger delta.

In antwoord op Kamervragen schreef de regering begin dit jaar: "Deze vergunning betrof de uitvoer naar Nigeria van tussen de tien en twintig licht bepantserde patrouillevaartuigen zonder bewapening. Het exacte aantal wordt hier niet vermeld, omdat de vergunningwaarde reeds verstrekt is en de combinatie van aantal en waarde inzage geeft in de betaalde stuksprijs, hetgeen een commercieel vertrouwelijk gegeven is. De vaartuigen zijn aangeschaft voor kustbeveiliging, de strijd tegen piraterij en ambulancediensten. Piraterij is een veel voorkomend probleem in de kustgebieden van Nigeria en kan met deze vaartuigen, die manschappen van het Nigeriaanse leger in staat stellen zich snel te verplaatsen, beter worden tegengegaan. Ook het beveiligen van olieplatforms, waaronder die van Shell, wordt hiermee gediend. De onbewapende vaartuigen zijn met een lengte van zo'n 11 meter te klein voor het verplaatsen van grote hoeveelheden troepen. Het is onwaarschijnlijk dat zij zullen bijdragen aan mensenrechtenschendingen."⁴⁶

Hoewel de regering antwoordt dat het om onbewapende vaartuigen gaat, laat dat onverlet dat die bewapening simpel ter plekke kan worden toegevoegd. Het is ook moeilijk voorstelbaar dat het Nigeriaanse leger onbewapend de strijd met rebellen en piraten zou aangaan. Ook opmerkelijk is dat een direct verband gelegd wordt met de belangen van Shell. Amnesty International schrijft over de rol van olie: "Al een halve eeuw wordt er door multinationals olie gewonnen in de Niger delta in Nigeria. Het land heeft er miljarden mee verdiend, maar de overgrote meerderheid van de bevolking in Nigeria leeft in armoede. Olie mag dan een kleine groep welvaart hebben opgeleverd, voor de meerderheid heeft het armoede, conflict, schending van mensenrechten en wanhoop gebracht."⁴⁷ In het jaarboek 2009 schrijft de mensenrechtenorganisatie: "De situatie in de Niger delta verslechterde verder, met botsingen tussen gewapende groeperingen en de veiligheidstroepen, geweld tussen gemeenschappen en gewelddadige misdad, inclusief gijzelnemingen. De wijdverbreide vervuiling die werd veroorzaakt door de olie-industrie ondermijnde de mensenrechten, onder meer het recht op een acceptabele levensstandaard

⁴⁴ Zie ook 'Arms transfers to North Africa', SIPRI Yearbook 2010, p.296-7

⁴⁵ Vergunning 28443544 van 21 april 2009

⁴⁶ 'Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden', Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

⁴⁷ http://www.amnesty.nl/landen_dossier/5048

en het recht op gezondheid.”⁴⁸ “Het Nigeriaanse leger is ook vaak betrokken bij buitengerechtelijke executies en andere mensenrechtenschendingen, vooral in de Niger delta [...]. Het gebruik van excessief geweld door het leger, wanneer het optreedt bij conflicten, vindt veelvuldig plaats, vaak met de dood van omstanders tot gevolg”.⁴⁹ Meer recent nog waarschuwde Amnesty International voor het toenemend aantal gevallen van marteling en verdwijningen, vooral in de Nigerdelta.⁵⁰

Een daarmee verband houdend punt zijn de fors gestegen defensie-uitgaven in Nigeria, die – gecorrigeerd voor inflatie - sinds 2000 verdubbeld zijn.⁵¹ Onderzoekers van SIPRI leggen een directe relatie tussen die stijging en militaire operaties in de Niger delta.⁵²

Pakistan

Op vele fronten verkeert Pakistan in zwaar weer. De regering heeft een zeer zwakke positie, niet in de laatste plaats vanwege jaren slepende corruptieprocessen tegen de zittende premier Asif Ali Zardari, echtgenoot van de in 2007 vermoorde Benazir Bhutto. In militair-politiek opzicht werkt het nauw samen met de VS in de oorlog tegen het terrorisme, inclusief vrijwel dagelijkse raketaanvallen op eigen bodem door Amerikaanse onbemande vliegtuigen. Dit doet dat anti-Amerikaanse bij de bevolking sentimenten toenemen en de positie van de regering danig verzwakken. Als gevolg van het aanhoudende geweld van de Pakistaanse Taliban en het Pakistaanse leger telde het land in 2009 drie miljoen ontheemden.⁵³ Tenslotte heeft natuurgeweld Pakistan ongekend hard getroffen, met een zware aardbeving in 2005 en vernietigende overstromingen die grote delen van het land onder water zetten in 2010. Al met al is een situatie ontstaan waarbij veel analisten de kans op een staatsgreep en dus opnieuw een periode van militaire dictatuur reëel achten.⁵⁴ Op de Global Peace Index, een initiatief van het Institute for Economics and Peace⁵⁵ scoort Pakistan een treurigmakende 145^e plaats – alleen Soedan, Afghanistan, Somalie en Irak werden in 2010 als minder vreedzame samenlevingen beoordeeld.

Nederland heeft sinds 2006 enkele grotere orders uit Pakistan toegestaan, in totaal goed voor bijna 20 miljoen euro. Daarvan betroffen de vergunningen van 2009, ter waarde van bijna 9 miljoen euro, “Data Management systemen bestemd voor inbouw in marineschepen en patrouillevliegtuigen van de Pakistaanse marine”.⁵⁶ Ten aanzien van de beoordeling van vergunningsaanvragen merkt de IOB op dat “hoewel Pakistan negatief scoort op

⁴⁸ http://www.amnesty.nl/landen_dossier/5048

⁴⁹ ‘Nigeria: “Pragmatic policing” through extra-judicial executions and torture’, Amnesty International, 16 May 2008, AI Index: AFR 44/006/2008

⁵⁰ ‘Document - Nigeria: Killing at will: Cases’, persbericht Amnesty International, 9 December 2009; ‘Nigeria: Police ‘disappear’ four in Port Harcourt’, persbericht Amnesty International, 16 April 2009

⁵¹ SIPRI Yearbook 2010, p.180

⁵² idem p.181

⁵³ ‘Pakistan: U.N. Report Finds High Levels of Displacement’, Reuters, 17 mei 2010

⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: Karen De Young en Karin Brulliard, ‘Worries grow about Pakistan stability’, Washington Post, 1 Oktober 2010

⁵⁵ zie www.economicsandpeace.org

⁵⁶ ‘Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden’, Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

het criterium van de internationale verdragen (criterium 6) was dit op zichzelf nooit een reden tot een negatief advies".⁵⁷ Op andere criteria (onder andere mensenrechten) is in het recente verleden wel negatief geoordeeld, maar niet altijd met een negatief advies voor de vergunningverlening. De Pakistaanse strijdkrachten worden veelvuldig in verband gebracht met grove mensenrechtenschendingen, waaronder executies.⁵⁸

Saoedi-Arabië

Tussen 2007 en 2009 zijn voor ruim 15 miljoen euro wapenexportvergunningen met bestemming Saoedi-Arabië verstrekt, waarvan bijna 6 miljoen in 2009, voor een belangrijk deel draagbare radarsystemen en communicatieapparatuur voor de landmacht. Waar deze vergunningen aanvankelijk vooral werden verantwoord op basis van de dan nog niet aanwezige spanningen langs de grens met Jemen (zie ook hierboven onder Jemen),⁵⁹ komt de regering naar aanleiding van nieuwe vragen een half jaar later met een uitgebreidere toelichting waarin ze stelt dat de mensenrechtensituatie in Saoedi-Arabië "nog vele (ernstige) tekortkomingen [kent], al is er sprake van een voorzichtige positieve ontwikkeling. [...] De exportvergunning voor [...] draagbare rondzoekradars met een kort bereik [is] t.b.v. de Saoedi-Arabische National Guard. Deze radars worden ingezet bij bewaking van olievelden, elektriciteitscentrales en andere mogelijke doelwitten voor terroristische aanslagen. Ook kunnen ze gebruikt worden bij drugsbestrijding en tegen illegale grensoverschrijdingen. Zoals ieder land, heeft Saoedi-Arabië het legitieme recht om zich te beschermen tegen (infiltratie van) terroristen."⁶⁰

Het evaluatierapport van de IOB merkt ten aanzien van de beoordeling van vergunningsaanvragen voor wapenexporten naar Saoedi-Arabië op dat de mensenrechtensituatie "altijd positief" scoort, "veelvuldig zonder nadere toelichting. Wanneer er wel een toelichting werd gegeven, werd gewezen op het feit dat de goederen niet kunnen worden ingezet bij schendingen en soms ook op positieve ontwikkelingen in de mensenrechtensituatie".⁶¹

Een ander element dat klaarblijkelijk geen rol speelt in de beoordeling zijn de torenhoge militaire uitgaven. Saoedi-Arabië behoort tot het handjevol landen dat structureel acht procent of meer van het Bruto Nationaal Product uitgeeft aan de krijgsmacht.

Taiwan

In antwoord op Kamervragen over de voortdurende stroom exportvergunningen – in 2009 ter waarde van bijna 20 miljoen euro, ondanks het beleid geen wapens aan Taiwan te leveren - schrijft de regering dat deze allemaal verband houden met de nalevering van (reserve)delen in het kader van oude orders, meer precies de twee bekende onderzeeërs die in de jaren '80 werden geleverd, en enkele radarsystemen voor oppervlakteschepen.

⁵⁷ IOB Evaluaties nr. 325, p.108

⁵⁸ Zie bijvoorbeeld: Eric Schmitt en David E. Sanger, 'Pakistani Troops Linked to Abuses Will Lose U.S. Aid', New York Times, 21 oktober 2010

⁵⁹ 'Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden', Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

⁶⁰ 'Vragen VCEZ over het jaarrapport wapenexportbeleid 2009', Ministerie v. Economische Zaken, 10 augustus 2010

⁶¹ IOB Evaluaties nr. 325, p.107

“Gelet op de ouderdom van deze onderzeeboten en oppervlakteschepen is er een vrij constante behoefte aan reparaties en vervangende delen. [...] Steeds moet echter uit documentatie bij de aanvragen blijken dat er een exclusieve relatie is met die eerder geleverde systemen.”⁶²

Thailand

D afgelopen jaren is de situatie in Thailand verre van stabiel. Hoewel de democratie terugkeerde na een militaire staatsgreep in 2006 is de politieke situatie sindsdien chaotisch gebleven met de voortdurende dreiging van een nieuwe coup.⁶³ Ondanks dat “in het bijzonder rekening gehouden [wordt] met de politieke situatie in het land”, blijft Thailand voor Den Haag een acceptabele bestemming voor militaire goederen die “niet kunnen worden ingezet bij botsingen tussen de Thaise strijdkrachten en de politieke oppositie.”⁶⁴

De exporten van 2009 betroffen (onderdelen van) radarsystemen t.b.v. de Thaise marine ter waarde van bijna 19 miljoen euro – de grootste exportwaarde voor dat land in meer dan tien jaar.

Turkije

Wapenexporten naar Turkije worden al jaren beheerst door een regelmatige stroom orders van de marine, zo ook in 2009, voor 66 miljoen euro. De afgelopen tien jaar is voor in totaal 258 miljoen euro aan militaire goederen naar Turkije gegaan, waarmee het tot de vijftien grootste afnemers behoort. Thales Nederland is de voornaamste leverancier en diens orderportefeuille voor Turkije heeft allerm minst last van de economische crisis. In april 2010 regelde het een door de Nederlandse staat gedekt exportkrediet - met een maximale schadevergoeding van 34 miljoen euro - voor radarapparatuur die het aan de Turkse wapenfabrikant Aselsan levert; doorgaans volgt een exportvergunning enige tijd later.⁶⁵

Hoewel oude conflicten met Griekenland over de Egeïsche Zee naar de achtergrond zijn gedrongen blijft de marine een van de paradepaardjes van de Turkse krijgsmacht, met daarbij behorende orders die in de honderden miljoenen euro's lopen.

Verenigde Staten (en 'derde landen')

Al decennia zijn Nederlandse bedrijven betrokken als onderaannemer en toeleverancier van Amerikaanse wapenfabrikanten. In de meeste gevallen gaat het om langlopende samenwerking die voortvloeit uit de eerdere aankoop door Nederland van het betreffende wapensysteem. Zo bouwt Fokker al dertig jaar onderdelen voor de F-16 (en tegenwoordig ook voor de JSF). En sinds Nederland medio jaren '90 Apaches aanschaft produceren zowel Fokker als Thales delen van deze gevechtshelikopters. Verder is Fokker ook betrokken bij de bouw in de VS van SeaSparrow scheepsraketten en Patriot luchtverdedigingsraketten.

⁶² ‘Wapenexportbeleid, lijst van vragen en antwoorden’, Vastgesteld 25 januari 2010, Tweede Kamer, 22 054 nr. 157

⁶³ Zie bijvoorbeeld Rachel Harvey, ‘Thailand coup rumours circle Thaksin assets ruling’, BBC News, 26 februari 2010

⁶⁴ ‘Vragen VCEZ over het jaarrapport wapenexportbeleid 2009’, Ministerie v. Economische Zaken, 10 augustus 2010

⁶⁵ Atradius Dutch State Business, ‘Uitgereikte polissen – Faciliteit: EKV’(polis van 21 april 2010)

Dat is tevens de belangrijkste verklaring waarom de VS al vele jaren tot de belangrijkste bestemmingen behoort van de Nederlandse wapenhandel, de afgelopen tien jaar goed voor 1,2 miljard euro aan vergunningen, waarvan 178 miljoen in 2009. Los van het feit dat deze Nederlandse onderdelen ingebouwd zijn in toestellen voor de Nederlandse en Amerikaanse strijdkrachten, en daarmee de afgelopen jaren ingezet zijn in oorlogen in Irak, Afghanistan en voormalig Joegoslavië, komt een (onbekend) deel van de Nederlandse spullen ook terecht in raketten, gevechtsvliegtuigen en –helikopters die Washington verkoopt aan zogenaamde derde landen. De precieze eindbestemming van de vanuit Nederland geleverde wapendelen blijft echter vrijwel altijd onzichtbaar in de door Economische Zaken gepubliceerde exportvergunningen. Daarmee ontstaat een zwaar vertekend beeld van de Nederlandse wapenexport, aangezien de VS als een van de grootste bestemmingen in de boeken komt, terwijl een aanzienlijk deel daarvan exporten zijn voor andere eindbestemmingen.

Wat betreft de F-16 is duidelijk dat die, naast groot onderhoud voor bestaande gebruikers, alleen nog nieuw gebouwd worden voor derde landen. Momenteel hebben bijvoorbeeld Egypte, Irak, Marokko, Oman en Pakistan orders geplaatst bij Lockheed Martin. Boeing heeft op dit moment orders voor de Apache lopen afkomstig uit Egypte, Saoedi-Arabië en Taiwan; ook heeft de Amerikaanse landmacht recent een grote bestelling geplaatst. Van de vergunningen in 2009 valt vooral een grote vergunning op van 36 miljoen euro voor delen van de boordwapens van de Apache. Vanaf eind jaren negentig maakt Thales Nederland in samenwerking met Boeing “ammunition handling systems” (“side-loaders” c.q. “magazine controllers”) voor de Apache. Ook is er een vergunning voor niet nader gespecificeerde onderdelen van de Apache, met een waarde van bijna 15 miljoen euro.

Afgewezen vergunningaanvragen

Naast een beschouwing van alle verleende wapenexportvergunningen is een blik op het jaarlijkse lijstje geweigerde vergunningen tenslotte eveneens interessant. In 2009 werden 18 aanvragen en sondages (‘proefaanvragen’) geweigerd (2008: 11; 2006 en 2007: 20).⁶⁶ Hiervan hadden vier ‘denials’ betrekking op doorvoer vanuit andere landen: munitie vanuit Servië via Nederland met bestemming Ecuador; munitie vanuit Brazilië via Nederland naar Israël (2x); en tenslotte werd ook de doorvoer van Israëlische onbemande vliegtuigen met bestemming Rusland geweigerd.

Opvallend is de weigering van een vergunning voor delen van een grote marineorder uit Venezuela. Waar Thales Nederland eerder in 2006 en 2007 toestemming kreeg om voor 255 miljoen euro militaire elektronica te leveren, is het anno 2009 niet langer toegestaan daaraan bij te dragen. De bij tijd en wijle populistische retoriek van president Chavez richting Nederland en de Antillen – die overigens ook al in 2006 niet van de lucht was – heeft daar ongetwijfeld aan bijgedragen.

Zoals gebruikelijk bestaat een aanzienlijk deel van de weigeringen uit aanvragen voor de

⁶⁶ Zie bijlage 4 in ‘Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2009’, Tweede Kamer, 2009-2010, 22054, nr. 159 (23 juni 2010)

export van nachtzichtapparatuur; Filippijnen, India, Israël (2x) en Vietnam zijn mede uit oogpunt van de mensenrechtensituatie, dan wel interne en regionale spanningen voor Den Haag ongewenste bestemmingen. Uit angst voor doorverkoop aan een ander land werd ook de uitvoer van een nachtkijker met bestemming Servië geweigerd. Om diezelfde reden werd ook de uitvoer van vuurwapens naar Suriname en Turkije niet toegestaan. Pakistan mag verder geen via Brazilië te leveren raketkoppen krijgen en Azerbeidzjan en Rwanda zijn verboden bestemmingen voor “aluminium profielen voor raketlanceerinstallatie”. Tenslotte zijn twee potentiële orders uit Iran voor camouflageverf en civiele vliegtuigonderdelen geweigerd.

Recente publicaties Campagne tegen Wapenhandel

- **Ontwikkelingscriterium voor wapenexport. Regels, belangen en Millenniumdoelen**, oktober 2010, factsheet
- **Wapenwedloop in Zuid-Amerika**, maart 2010
- **Nederlandse patrouilleschepen voor Nigeriaans leger**, februari 2010, factsheet
- **Analysis of Dutch Arms Export Licences 2008**, November 2009
- **Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2008**. November 2009
- **Potentially powerful; The European Defence Agency at five years**. Mei 2009
- **Tussenhandelaren en wapenmakelaars**, Mei 2009
- **Licentieproductie van wapens – gebrekkige controle**, Maart 2009
- **Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2007**, December 2008
- **Wapenexport en duurzame ontwikkeling**, November 2008 ism Evert Vermeer Stichting
- **From Venus to Mars: the European Union's steps towards the militarisation of space**, November 2008, i.s.m Transnational Institute
- **Wapenexport en duurzame ontwikkeling**, Oktober 2008
- **Fregatten voor Marokko**, Juli 2008
- **Good Conduct? Ten Years of the EU Code of Conduct on Arms Exports**, Juni 2008, ism diverse Europese NGO's
- **Joint Strike Fighter, de race is nog niet gelopen**, Juni 2008, onderzoeksdossier ism Vredesmagazine
- **Pensioenfondsen in de Wapenindustrie - een tussenstand**, Mei 2008
- **Tien keer nee tegen de JSF**, Mei 2008
- **Europese interne markt voor militaire goederen**, Februari 2008
- **The devil is in the detail; Cluster ammunition**, Februari 2008, in opdracht van IKV/PaxChristi

Zonder donateurs geen Campagne tegen Wapenhandel

Steun ons met een gift op rekening 39 04 07 380
t.n.v. Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam